

Vážení čtenáři,

aktuální číslo našeho časopisu jsme věnovali největšímu českému národnímu parku Šumava. Důvodem není jen 50leté výročí vyhlášení CHKO Šumava, z jejichž nejcennějších partií později vzešel dnešní národní park, ale zejména diskuze, která se vede ohledně návrhu zákona o NP Šumava.

Šumava spolu s německým národním parkem Bavorský les představuje nejrozsáhlejší lesní komplex střední Evropy, území, kde stále mohou probíhat přírodní procesy bez ovlivňování člověkem. Zdali to tak zůstane i v budoucnu, záleží mimo jiné na podobě zákona o NP Šumava, jehož návrh schválila v dubnu letošního roku vláda. Projednávání ve sněmovně bylo odloženo kvůli jejímu rozpuštění a bude

o něm rozhodovat nový parlament vzešlý z říjnových voleb. Ačkoli zákon o ochraně přírody a krajiny říká, že „veškeré využití národních parků musí být podřízeno zachování a zlepšení přírodních poměrů a musí být v souladu s vědeckými a výchovnými cíli sledovanými jejich vyhlášením“, návrh o NP Šumava se mnohdy snaží tento cíl obejít a posunout směrem ke komerčnímu využití. Situace je natolik vážná, že v případě přijetí zákona hrozí, že OSN přestane Šumavu uznávat jako národní park. Zastánci a odpůrci navrhovaného zákona vedou diskuze a spory, přičemž v jejich argumentech není vždy jednoduché se orientovat a odlišit vědecky podložená tvrzení od účelových a zkreslených informací. Navíc hlavní sdělovací

prostředky téma Šumavy často zplošťují na „marketingové“ atraktivní střety mezi těžaři a ekologickými aktivisty. Situace ohledně NP Šumava jakoby odrážela celkový stav naší společnosti: k odborným problémům se stále častěji vyjadřují neprostí laici (mnohdy bohužel reprezentují výkonnou moc), názory expertů zanikají v záplavě povrchních úsudků, hlavním měřítkem významu a důležitosti se stává okamžitý finanční prospěch, zatímco trvalejší nemateriální hodnoty se vytrácejí a vzdělanost devaluje. Cítili jsme proto potřebu se k dané problematice vyjádřit a oslovili odborníky různých specializací, kteří na Šumavě dlouhodobě bádají a jejichž názory se zakládají na výsledcích kritického výzkumu. Naší snahou bylo na jednom místě shromáždit vědecky podložené informace, které by pomohly zachovat „zelenou střechu Evropy“. Můžeme ještě doufat, že nově zvolení zákonodárci tyto argumenty zohlední.

Josef Fanta

CHKO Šumava po 50 a národní park po více než 20 letech – pohled z odstupu

Ve vzrušujícím politickém dění r. 2013 uniklo všeobecné pozornosti, že ochrana přírody na Šumavě slaví výročí – 50 let od zřízení chráněné krajinné oblasti (CHKO). S tímto odstupem si asi už jen několik pamětníků vybaví, jak důležitá to tehdy byla událost. A jak silně závisela na dobové politické situaci. Série článků v tomto čísle Živý výročí připomíná popisem některých významných přírodovědných fenoménů Šumavy. Těch, kteří mohou vydat přímé svědectví, dnes není asi naživu mnoho. A tak nezbyvá než pohled z odstupu a snad i alespoň zběžné srovnání s jinou oblastí – Krkonošemi (kde národní park letos dovršil 50 let své existence; viz články v Živě 2013, 4), které nám pomohou nejen tehdejší, ale

i dnešní šumavskou situaci přiblížit. Je to totiž poučné.

Výchozí situace

V Krkonoších šlo před 50 lety o vyvrcholení dlouholetého úsilí české vědy a ochrany přírody: jednomu z našich přírodně nejcennějších území se dostalo zaslouženého uznání v podobě národního parku, a to v době politických deformací a rostoucího tlaku na jeho zneužívání. Pro ochranu přírody přelomová událost: první národní park na českém území! Při zřízení CHKO na Šumavě, která by si tehdy zasloužila stejného ocenění jako Krkonoše, šlo naopak v jistém slova smyslu o krok z nouze: uplatnit alespoň nějaký vliv a zájem ochrany přírody v ostře střeženém území, na

jehož značnou část nesměla vstoupit lidská noha s výjimkou příslušníků armády a pohraniční stráže. Větší rozdíl v rodném listu obou oblastí si lze sotva představit. Byl ale odrazem tehdejší politické situace, i v tom smyslu, že jeho realizace byla možná jen kvůli protitlaku ze strany společnosti, vedoucímu k Pražskému jaru 1968. Problematika životního prostředí stála na posledním místě socialistického zájmu.

Prvních 30 let existence CHKO Šumava bylo z hlediska ochrany její přírody pozoruhodné období. Tehdejší pravidla ochrany přírody se mohla uplatňovat jen v její „civilní“ části, v příhraniční „vojenské“ zóně už platila pravidla jiná, o nichž se tehdejší oficiální ochraně přírody mohlo jen zdát: přírodní vývoj. Po celé délce hranice sice přerušeny zátarasy, výstavbou vojenských objektů, občasnou těžbou dřeva, ostrov střelbou a dalšími vojenskými akcemi, přesto ale na převážné části území téměř 50 let přírodního vývoje (od r. 1948).

Rozdíly Šumava versus Krkonoše

Ve srovnání s Krkonošemi skoro ideální situace. Tam se s výjimkou rezervací vyhlášených v r. 1952 v lesích běžně těžilo a všude opět vysazoval spolehlivý smrk bez ohledu na stanovištní podmínky. Mimořádný tlak socialistické rekreace a budování turistických zařízení vytvářely podmínky, ve kterých ochrana přírody byla spíše nevídanou položkou. Cílem totalitního systému bylo vybudovat v Krkonoších rekreační park, nikoli národní park ve smyslu mezinárodně platných pravidel. Likvidace tohoto „cíle“ parku a prosazení koncepce Mezinárodní unie ochrany přírody (IUCN) stála vedení parku mnoho úsilí (blíže v Živě 2013, 4).

Důležitým rozdílem mezi oběma pohorími byla geografická poloha. Krkonoše ležící v Černém trojúhelníku na pomezí Československa, východního Německa a jihozápadu Polska byly zatíženy kyselou

1

1 V zapomenutých koutech Šumavy se nacházejí zbytky přirozených horských lesů, které dřívě pokrývaly převážnou většinu území. Foto Z. Křenová

depozicí, jejíž účinky se naplno projevily odumíráním lesů (na 10 000 ha porostů na obou stranách hranice) v 7. a 8. vegetačním stupni ve druhé polovině 70. let s vyvrcholením v 80. letech. IUCN zařadila v r. 1984 Krkonošský národní park mezi 12 nejvíce ohrožených národních parků světa. Nechyběly tehdy hlasy pro jeho zrušení – možnost obnovy zničených lesů a přírody byla pro mnoho lidí i odborníků nepředstavitelná. Šumava byla svou polohou mimo Černý trojúhelník ušetřena podobného osudu. I zde se vliv všudypřítomných imisí projevila v chemickém složení vod a ve fungování přírodních ekosystémů (viz např. Šantrůčková a Vrba 2010 a článek na str. 224–229 tohoto čísla), imise ale nepřekročily kritické hranice, k rozsáhlému odumírání lesů nedošlo. A v nepřístupném území se nemohl uplatnit ani negativní tlak neřízeného turismu a rekreace.

Rozhodnutí parlamentu a vlády o zřízení národního parku Šumava (NPŠ) v r. 1991 bylo vedeno poctivou snahou využít těchto okolností a dostat nepoškozenou Šumavu na stejné místo jako Krkonoše. Navíc po odsunu německého obyvatelstva po 2. světové válce téměř 50 let neobhospodařovaná velká část území a potenciální spolupráce s NP Bavorský les založeným r. 1970 nabízely vytvoření největšího chráněného území střední Evropy. Po pádu železné opony k tomu byly nejlepší předpoklady. Zda se tyto podmínky využily či promarnily, je jednou z nejsložitějších otázek dnes už více než dvacetileté historie NP Šumava. Srovnání s Krkonošemi, z něhož až do 90. let minulého stol. vycházela Šumava spíše příznivě, se obrací do zcela jiné roviny.

První roky na Šumavě

Národnímu parku na Šumavě bohužel na rozdíl od Krkonoš nepřálo převratné dění ve společnosti počátku 90. let. Park byl zřízen, ale na vysvětlení jeho funkce občanům, obcím, lesníkům a dalším zúčastněným nezbyl čas. Ten se nevěnoval ani důkladné koncepční přípravě jeho činnosti, personálnímu obsazení nejdůležitějších funkcí a dalším věcem úzce souvisejícím s budoucí činností Správy NPŠ. A tak se hned od počátku začaly ve vedení parku prosazovat různé změny, jejichž důsledkem se situace na Šumavě vyvíjela dosti podivně. Finanční pomoc nabídnutá na počátku 90. let nizozemskou Nadací FACE (Forests Absorbing Carbon dioxide Emissions) za stejných podmínek jako v Krkonoších (bližší Živa 2013, 4: 157–159) ztroskotala na dvou zcela zvláštních okolnostech. Jednak odmítnutím tehdejšího ředitele NP Šumava (Ivan Žlábek) zahájit přeměny nevhodných smrkových monokultur na smíšené porosty na základě jeho tvrzení, že podle schválené lesnické typologie je celý NP zařazen do 8. vegetačního (tedy smrkového) stupně – bylo tomu skutečně tak, autorem této typologie a výškové zóny byl on sám; a prosazením návrhu téhož ředitele parku na zrušení původní zóny vycházející z hodnocení stupně přirozenosti ekosystémů a rozčlenění ochranných zón na 135 navzájem nesouvisejících fragmentů v zájmu „boje proti kůrovci“ (bližší článek na str. XCVI–C). Tento krok schválilo r. 1995 Ministerstvo životního prostředí (František Benda) jako

základní linii péče o lesy v NP; boj s kůrovcem v plném rozsahu nahradil ochranu přírody a přirozený vývoj ekosystémů jako základní princip managementu; expertiza kvalifikovaných poradců IUCN byla odmítnuta s tvrzením, že na Šumavě je to jinak.

V samém počátku existence parku tato nesprávná rozhodnutí jeho vedení a ministerstva položila základy dalšího vývoje, s jehož následky se NP Šumava potýká dodnes. Trvalé úsilí odborníků z oblasti ochrany přírody prosadit v našem největším národním parku dodržování principů IUCN a posláním, s nímž byl park zřízen, nenašlo dosud patřičnou odezvu. Spíše naopak – narazilo a narazí na politické proklamace a povrchní populistickou argumentaci obcí, krajů a politiků různého ražení, živěnou velkopodnikatelskými zájmy.

Disturbance

Stejně jako jiná chráněná i nechráněná lesní území Evropy byla v minulých dvou desetiletích Šumava postižena extrémními výkyvy počasí, provázenými silnými víchřicemi. Polomy vytvořily živnou půdu pro lýkožrouta smrkového (kůrovce) – jak na bavorské, tak na české straně pohoří (viz článek na str. 213–219). Výše uvedená rozhodnutí (I. Žlábek, F. Benda) vytvořila pro boj s ním podmínky, jaké si do té doby nikdo, nejen v českých národních parcích, ale ani jinde ve světě, nedokázal představit. Posláním národního parku a funkce ochrany přírody přestaly hrát roli. Hlavním cílem bylo porazit kůrovce (a vytěžít a prodat jím napadené dřevo). Argumentace respektováním statutu přírodních rezervací a přirozeného vývoje ekosystémů šly na české straně Šumavy stranou. S úspěchem se naopak uplatnily na bavorské straně pohoří, kde vyšli ze zásady, že národní park je národní park a nikoli lesní závod. Na české straně se na vytěžených holinách opět vysazoval smrk. O přirozeném zmlazení nemohlo být řeči. Ostatně – převážně se zničilo při těžbě a přibližování dřeva.

Odezva

Přišla ze všech stran: z vědy a výzkumu, a to jak zvenčí, tak zevnitř Správy parku, ze strany nevládních organizací i od zástupců obcí. Bylo až s podivem, kolik kvalifikovaných odborníků na vodní režim, lesnictví a další obory vyrostlo mezi zástupci šumavských obcí v uplynulých 20 letech. Jejich argumentace proti původnímu posláním národního parku byla stejně silná jako demagogická: zničení vodního režimu pohoří a jeho katastrofické následky pro zemi, zničení lesa na příštích tisíc let atd. (prohlášením podobného typu v médiích a na lokální úrovni, vždy za nepřítomnosti zástupců vědy a výzkumu, nebylo konce). Kůrovec je prostě nepřítel a je třeba ho vyhubit do posledního.

Zástupci vědy a výzkumu reagovali podle svého založení shromažďováním věcných argumentů, organizováním výzkumu v oblastech, kde bylo potřeba získat nové informace. Nikdy dříve nezažila Šumava období tak intenzivního výzkumu jako v posledních 20 letech. Vlastní pracovníky parku bylo snadno možné s procesem vyřadit propuštěním ze služby s logickým odůvodněním, že park musí šetřit, což se také stalo. Ale specialisté z univerzit a výzkum-

ných ústavů – hydrologové, botanici, ekologové, zoologové, lesníci a jiní svou prací ukázali, co je pravdy na tvrzeních o zničení vodního režimu území, tisíci letech potřebných k obnově lesů a podobných nesmyslech. Např. jen studie o přirozené obnově lesa jak na bavorské, tak na české straně pohoří zřetelně ukázaly, jak je přirozená obnova lesa proměnlivá a jak se neřídí předpisem českého lesního zákona o povinnosti obnovy lesa během dvou let po jeho likvidaci (např. Jonášová a Prach 2004, Fischer a kol. 2002, Heurich 2009). Bez ohledu na zákon přirozená obnova lesa někde o mnoho let předchází, jinde se dostavuje až v různě dlouhém období po vytěžení nebo odumření lesa. Dosud se ale nikomu, přes soustředěné úsilí, nepodařilo ani v náznaku prokázat, že by obnova lesa na Šumavě měla trvat tisíc let (viz článek na str. 216–219). Právě naopak. Na některých místech je přirozené obnovy tolik, že to až není potřeba. Opakovaně se prokázalo, že přirozeně vzniklý les je strukturně a druhově bohatší než dřívější umělá smrková monokultura. Nakonec všechny tyto „zástěrky“ nebyly schopny zakrýt záměr, o který většině zástupců obcí šlo a jde: dostat do ruky k volnému použití státní pozemky, které by se daly využít k finančním transakcím v podobě libovolné průmyslově rekreační výstavby, i výstavby soukromé po splnění „příslušných podmínek“ ze strany zájemců. Jen národní park tomu stojí v cestě. Návrhů na jeho úplné zrušení, omezení funkce nebo alespoň omezení rozlohy na místa, kde už požadavky s ním spojené příliš nevadí, bylo předneseno bezpočet. Neobyčejně aktivně se do nich zapojil svými činy a prohlášeními (např. organizováním „vědeckého“ semináře Kůrovcová kalamita – argumenty zastánců zdravého rozumu v říjnu 2011) i předchozí prezident této republiky Václav Klaus.

Nezbytnost politického rozhodnutí narůstala od počátku 21. stol. doslova každým dnem. Odvolání nekvalifikovaného ředitele posílilo odpůrce parku. Následující dva noví ředitelé (Alois Pavlíčko, František Krejčí) zdědili nejen kulminaci žíru kůrovce, ale i gradaci požadavků na omezení funkce národního parku. První z nich nevydržel, druhý neustál až další rozhodnutí politických odborníků na problematiku životního prostředí, která přivedla vývoj šumavské kauzy tam, kde je dnes.

Nové vedení

Jmenování Jana Stráského do funkce ředitele NP odpovídalo směru politického řízení parku. Řada jeho rozhodnutí nemá ve světové ochraně přírody obdoby, stojí zato hlavní z nich připomenout: výroky „příroda národního parku je nebezpečná pro člověka, je třeba ji zkrotit“ a „zákon (o ochraně přírody a krajiny) je dodržován tím, že bude neustále porušován, ale jeho porušování bude kryto jím umožněnými výjimkami“ (za což získal cenu za antiologický výrok Zelená perla 2011, anketu vyhlašuje sdružení Děti Země); odmítnutí přeshraniční spolupráce s NP Bavorský les na projektu Divoké srdce Evropy; likvidace oddělení výzkumu NP a propuštění kvalifikovaných zástupců; rozhodnutí o změně složení Rady parku, kterým z ní byli odsunuti nepohodlní zástupci vědy;

odmítnutí návrhů expertů IUCN na řešení situace v NP; vyhlášení tisícileté kůrovcové kalamity v r. 2011, v době již zřetelného ústupu lýkožrouta; rozhodnutí o realizaci lanovky pralesem na Hraničník nebo otevření turistické cesty Luzenským údolím; rozhodnutí o svévolné těžbě porostu podmáčené smrčiny na lokalitě Ptačí potok a zadání policejní akce proti odpůrcům kácení; zadání expertizy o nezávadném narušování areálu tetřeva; rozhodnutí o použití zákonem zakázaných chemických prostředků proti kůrovci; opakované denunciacie Hnutí Duha a jejich sympatizantů, jejich označování za „ekoteroristy“ atd.

Všechna tato rozhodnutí nevyvolala u státních orgánů ochrany přírody odezvu, tehdejší ministr životního prostředí Tomáš Chalupa je dokonce podpořil vlastními příspěvky, jako např.: odmítnutím udělení čestného uznání Rady Evropy NP Šumava; rozhodnutím o zpracování nového zákona o NP Šumava, jehož výsledkem bude omezení potenciálního rozšíření bezzásahových zón a degradace parku z chráněného území kategorie II (národní park) do kategorie V (chráněná krajinná oblast); zrušením odboru pro národní parky a odboru pro environmentální vzdělávání na MŽP; neformálním zastavením činnosti Vědecké rady MŽP (rada se v posledních dvou letech působnosti ministra vůbec nesešla) atd. Rozhodnutí J. Stráského nastartovala na Šumavě proces, jehož jasným výsledkem mělo být omezení zájmů ochrany přírody na nejmenší míru a vytvoření podmínek pro maximální ekonomickou exploataci území. Podoba s totalitním pojetím funkce národního parku v Krkonoších při jeho zřízení na počátku 60. let je více než nápadná. Rozdíly mezi ideologií komunistickou a ekonomickou je zřejmé už pouze ve stylu provedení.

Vyvrcholení na Ptačím potoce

Bilance svévolného rozhodnutí o likvidaci přirozeného porostu na lokalitě u Ptačího potoka je obdivuhodná:

- asi 3 000 pokácených stromů, z toho zhruba 25 % nenapadených lýkožroutem smrkovým; těžbou zasažená plocha větší než 30 ha, zčásti vytěžená naholo; přírodně cenná lokalita podmáčené smrčiny určená k zařazení do bezzásahové zóny zničena; silná prohlášení o nutnosti okamžité likvidace brouka na této lokalitě vzhledem k nebezpečí jeho šíření do širokého okolí, která se ukázala být mediální bublinou;
- aktivistům z různých nevládních organizací bylo pomocí policie ukázáno, kdo tomu rozumí; podle údajů v tisku byly náklady účasti policie vypočteny na 1 milion Kč.
- Dosud nevysvětlený, a to patrně už navždy, zůstane rozdíl mezi bleskovým rozhodnutím Okresního soudu v Klatovech ve věci poskytnutí policejní asistence proti aktivistům ve srovnání s uvážlivým a tudíž i pozvolným rozhodováním soudů vyšší instance a České inspekce životního prostředí ve věci stížností a žalob občanských organizací na porušení zákona a vydání výjimky ze zákona, pokud jde o kácení lesa v národním parku;
- čestnou výjimkou z této situace je rozhodnutí Krajského soudu v Plzni z 5. října 2011, který konstatoval, že zásah policie proti kácení na Ptačím potoce byl protizá-

konný. Policisté pochybili zejména v tom, že se vůbec nezabývali otázkou oprávněnosti kácení, proti kterému blokáda nevládních organizací směřovala. Nesprávně tak vyhodnotili, proti komu vůbec zasahovat.

Rozhodnutí tehdejšího ředitele parku o násilném potlačení protestu bylo vskutku bezpříkladným činem. Fotodokumentace o máchání protestujících v louži se dostala do tisku a televize nejen v různých evropských zemích; byla obsáhle prezentována i ve Spojených státech amerických. Českou republiku a její politiku životního prostředí to neobyčejně proslavilo a poskytlo i důkaz o tom, jak důsledně jsou v ČR dodržovány demokratické principy.

Na okamžité odvolání ředitele parku z funkce však ani tato událost nestačila. Ministr reagoval zvýšeným úsilím v přípravě nového zákona o NP Šumava, směřujícím jednoznačně k likvidaci kategorie II a přechodu na chráněné území kategorie V. Jako účinnou podporu tohoto kroku zrušil odbor pro národní parky MŽP a jeho zkušeného a ekologicky vzdělaného vedoucího propustil ze služby. Protestům mezinárodních organizací a desítek odborníků z celého světa navzdory.

Odborný management lesa v NP

Není pochyby o tom, že práce s lesem je a bude jedním z hlavních oborů činnosti každé správy NP – lesy v nich zaujímají většinou kolem 80 % rozlohy. Z této úvahy vycházeli také iniciátoři semináře nazvaného Management lesů českých národních parků, konaného v r. 2008 v Krkonoších. Více než 80 účastníků, působících v oblasti ekologického výzkumu lesa, ochrany přírody a lesního managementu, se shodlo na zásadách, jak s lesy v českých národních parcích – včetně NP Šumava – nakládat, a dalo MŽP jasně formulovaná doporučení. Mnohé z těchto zásad byly odvozeny z cenných vědeckých informací a praktických zkušeností získaných v Krkonošském národním parku při likvidaci ekologické katastrofy v 70. a 80. letech minulého stol. Dnes se o výsledky výzkumu a zkušenosti z obnovy krkonošských lesů zajímají různé mezinárodní instituce. Vedení NP Šumava však zájem neprojevovalo. Naopak nedávným vyjádřením současného ředitele Jiřího Mánka dalo najevo, že spoléhá na tradiční a osvědčené lesnické postupy v nakládání s lesem. Jako dlouhodobý výhled zvolila Správa Krkonošského NP cestu co nejužší spolupráce s národním parkem na polské straně. Ředitel NP Šumava se naopak vydal cestou nespolečné s NP Bavorský les.

Nový zákon

Složitá šumavská situace přiměla české zákonodárce k rozhodnutí zpracovat pro všechny existující (a snad i budoucí?) národní parky zvláštní zřizovací normy. Šumava na prvním místě. Nejrychlejší v přípravě – i když ho o to parlament nepožádal – byl Plzeňský kraj. Návrh to byl skvělý, bohužel s formálními chybami; úsilí jeho navrhovatelů nebylo tedy oceněno. Naznačením možnosti reorganizace byla umlčena Agentura ochrany přírody a krajiny ČR. Překážkou na cestě tak zůstala pouze Stínová vědecká rada NP Šumava – zvláštní uskupení původně asi 10 členů Rady par-

ku, v březnu 2011 ředitelem Stráským vykázaných. Skupina biologů, lesníků a ekologů různého zaměření, která se nedala pohnout k tomu, aby podpořila uvedenou rozhodování ředitele parku nebo ministra. Ke Stínové vědecké radě se postupně přidali další, dnes má 20 členů (aktuální seznam je uveden na webu Živý; viz také str. C–CI). Zastávali a dosud zastávají zcela opačné názory, než jaké měl někdejší ministr. Na rozdíl od protistrany dokáží své názory podepřít odbornou argumentací a podložit reálnými výsledky výzkumu. V procesu přípravy zákona se ukázalo, že tyto výsledky dost dobře nelze obejít.

Návrh zákona o NP Šumava se podařilo dovést až do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR ještě předtím, než byl ministr demisi vlády zbaven funkce. Povedlo se mu to i díky různým politickým kličkám, např. obešel podklady Legislativní rady vlády ČR obsahující jasná sdělení, že předkládaný návrh je v rozporu s platnou legislativou ČR i EU. Jak s tímto návrhem naloží současná vláda (nebo spíše vláda, která vzejde z nadcházejících voleb), není známo. Dá se přednost tlaku ochrany a jejich developeři, nebo koncepci ochrany přírody? Lokálnímu, nebo celoevropskému zájmu? Vědeckým výzkumem podloženému managementu lesa, nebo citovým vzepětím ekologicky nepoučených laiků a populistických funkcionářů? Dá se přednost zodpovědné environmentální politice, či zničení cenného území a mezinárodní ostudě?

Co na to český občan? Povědomí hodnot

Společným, jen zdánlivě nepřímým jmenovatelem dosavadního vývoje šumavské kauzy je všeobecně nízké povědomí hodnoty přírody a krajiny v české společnosti. Ekologické povědomí. V mnohých zemích, které ekonomicky táhnou Evropu, se povědomí přírody a krajiny a potřeba jejich ochrany staly zcela přirozenou a pevnou součástí osobní a národní kultury (např. článek na str. CIII–CIV tohoto čísla a také seriál Krajina – Živa 2011, 1–6). Česká společnost si po dlouhém období různých materiálních nedostatků v totalitním systému naopak nechala namluvit konzumní model života. A tak převážně bez projevení jakéhokoli zájmu spíše nesleduje dění okolo Šumavy. Uznává, že jde o pěkné území. Ale aktivně se zasadit za jeho udržení? Dá se jen obtížně odhadnout, jak dlouho ještě bude trvat, než se tato společnost vrátí sama k sobě a výše uvedeným kulturním hodnotám. Že povědomí těchto kulturních hodnot není v ČR vyvinuto ani u vedoucích politiků, nepřekvapuje, jejich způsob myšlení nebyl dosud nastaven na zastávání veřejného zájmu v podobě národního parku. Zatímco bývalý bavorský ministerský předseda Edmund Stoiber řekl svým spoluobčanům, že se v národním parku má příroda ponechat sama sobě, bývalý český prezident (autor známého výroku „ekologie není věda, ale ideologie“) prohlásil, že se rád jako první projede po lyžařské sjezdovce prokáčené v pralesovitém porostu s unikátní biodiverzitou, kterou nechali jiní snaživci vyprojektovat. Zásluhu na tom, že tento zážitek nestihl, mají ti občané, kteří pochopili, že o přírodu a krajinu stojí zato pečovat a přijali ji za součást své osobní kultury.

Co na to budoucí česká politika?

Parlament, který vyjde z příštích voleb, čeká nelehké rozhodnutí – o tom, zda umožní různým zájemcům vlastnit co nejvíc pozemků, na kterých by se dalo stavět. Nebo zda dá přednost funkci národního parku ve smyslu mezinárodních pravidel a vytvoří podmínky pro všestranný rozvoj území, v něm žijícím lidem a přírodě. Že to jde, je známo. Např. NP Bavorský les se takový přístup bohatě vyplatil. Za prvních 20 let existence vytvořil činností na svém území a v okolních obcích přes 1 500 pracovních příležitostí. Vstřícná politika bavorského parlamentu a vlády k tomu ovšem svým přístupem poskytla příznivé podmínky. Nestálo by zato se konečně i na Šumavě a v českém prostředí poučit a inspirovat? Nebo se dá opět přednost nějakému „ryze českému“ řešení, které – podobně jako socialistická péče v 80. letech v Krkonoších – dostane i NP

Šumava po 20 letech jeho existence na kolena? Není tato podobnost vývoje obou hlavních českých národních parků podivně náhodná?

Zodpovědět tyto otázky musí budoucí česká politika životního prostředí. V posledních letech podávala ve věci NP výkony, s jakými je světová ochrana přírody snad konfrontována v zanedbaných a nestabilních zemích, nikoli uprostřed Evropy. Přípravu jakýchkoli zákonů se vyplatí neimprovizovat, ale pečlivě koncepčně promyslet, s dlouhodobým výhledem a se schopností koordinovat odborné, ekonomické a sociální aspekty věci. Pro přípravu zákonů o národních parcích to platí dvojnásob. Nejde o krátkodobá řešení, ale o dlouhodobý výhled. Na jejich přípravě by se měli podílet výhradně lidé, kteří jsou schopni integrovaného a zodpovědného způsobu myšlení a jednání. Národní park není záležitostí lokální, ale národní.

Noví čeští zákonodárci budou tedy v případě Šumavy muset volit mezi národním parkem mezinárodního významu na straně jedné a rekreačním parkem na straně druhé. Půjde o obtížné rozhodování se značným mezinárodním dopadem. Něco jako šťastný kompromis, jímž se nějak zachová pojem národní park, ale zároveň zastaví spolupráce s bavorskou stranou na projektu Divoké srdce Evropy a současně vytvoří prostor pro všemožné developerské aktivity, o který usiloval minulý pan ministr životního prostředí, bohudík neexistuje. Na Šumavě nejde o vykonstruované kompromisy, ale o dobré jméno České republiky v mezinárodních souvislostech. Při svém rozhodování budou noví zákonodárci muset přihlídnout ke skutečnosti, že železná opona byla sice v terénu odstraněna již před 23 lety, v některých hlavách ale bohužel existuje dodnes.

Zdenka Křenová

Jsou výzkum a přeshraniční spolupráce nadějí, nebo nechtěným břemenem NP Šumava?

Celosvětově jsou národní parky důležitými výzkumnými lokalitami. Ani v Čechách tomu není jinak – Krkonošský národní park (např. Živa 2013, 4: 157–183) a v menší míře vyplývající z omezeného zpřístupnění v druhé polovině 20. stol. také území NP Šumava – byly a jsou předmětem intenzivního vědeckého zájmu. V obou případech je přínosem i to, že se výzkum odehrává v přeshraničním prostoru, kde se mohou sousedé navzájem motivovat a inspirovat. Je nezpochybnitelné, že národní parky jsou užitečné pro vědecké studie a výzkum je nezbytným podkladem pro zodpovědnou péči o moderní národní parky i další chráněná území.

Důvody vědeckého zájmu o národní parky jsou různé, počínaje tím, že v nich leckde přežívají poslední nebo jedny z posledních populací vzácných druhů (např. horské gorily v NP Virunga v Kongu nebo zubří v polském NP Białowieża), až po užitečnou skutečnost, že díky minimalizaci vnějších vlivů lze v národních parcích úspěšně realizovat projekty dlouhodobého výzkumu. Lokality dlouhodobého ekologického výzkumu LTER (Long-Term Ecological Research) jsou často umístěny v severoamerických a evropských národních parcích. V řadě případů jde o unikátní oblasti s dlouhou historií vědeckého bádání. Např. v NP Abisko byla již v r. 1903, tedy 6 let před vyhlášením národního parku, založena terénní stanice Švédské královské akademie věd. V posledních desetiletích je motivace k výzkumným aktivitám v národních parcích také podpořena skutečností, že stále intenzivnější lidskou činností došlo k významné proměně krajiny na většině území střední Evropy, Českou republiku nevyjímaje. Pří-

rodní ostrovy národních parků kromě dalších funkcí (ochrana ekosystémů a druho- vé bohatosti, rekreace atd.) získaly specifickou úlohu referenčních (srovnávacích) ploch umožňujících sledovat děje, které se v hospodářsky využívané krajině nevy- skytují již vůbec, nebo pouze v redukov- ných formách. Národní parky a především jejich jádrová území s lokalitami pone- chanými samovolnému vývoji, kde probí- hají přírodní a evoluční procesy na úrov- ni jedinců, druhů, společenstev i celých ekosystémů bez přímé intervence člověka, umožňují pozorovat a lépe pochopit pří- rodní děje. Jsou to místa, kde se můžeme seznámit a poučit o způsobech, jimiž se příroda vypořádává s úkazy, jako jsou pří- valové deště, extrémní sucha nebo vichřice, a získané poznatky následně využít při odpovědném hospodaření v krajině. Kromě těchto jednorázových úkazů můžeme dokumentovat, dokážeme-li sledovat a za- chovat dostatečně dlouhou kontinuitu projektů, i projevy dlouhodobých změn, jako např. výškových posunů vegetačních stupňů v horách nebo změn ve vztazích dřevin a rostlin v ekosystémech. Otázek, na které lze hledat odpovědi při výzkumu v NP, je bezpočet a odpovědi na ně může dát jen systematický ekologický výzkum.

Samozřejmě také platí, že dlouhodobý výzkum, průběžné sledování stavu předmětů ochrany vyskytujících se v chráněném území a vyhodnocování vlivu prováděného managementu jsou základními nástroji profesionální péče o tato území. Význam využití aktuálních vědeckých poznatků při stanovení vhodného managementu chráněných území je v současné době dynamických změn přírodních podmínek a nových požadavků společnosti na eko-

systemové služby významnější než kdy jindy. Jak již bylo zmíněno, nejde jen o národní parky, protože výše uvedené otázky mají obecnou platnost i pro ekosystémy v okolní krajině. Výzkum v NP tedy nabízí mnohem širší uplatnění při řešení problémů současné kulturní krajiny.

Jak nejlépe, v kontextu uvedeného významu národních parků pro vědu a výzkumu pro národní parky, představit vědecké aktivity a monitorování ekosystémů v NP Šumava? Jak smysluplně představit ucelenou koncepci výzkumu schválenou před více než pěti lety, která již přinesla první zajímavé vědecké výstupy, a dokonce byla převzata do projednávaného nového plánu péče o NP Šumava? Jak pozitivně popisovat výzkumné plány, jestliže v současnosti je většina projektů i jejich realizátorů „zmrazena“, tedy pokud rovnou nebyli, oficiálně z důvodu úsporu, propuštěni (výzkumníci), resp. skončeny (projekty)? V dalším textu se pokusím popsat koncepci výzkumu, zmínit alespoň nejdůležitější příklady projektů a přiblížit aktuální situaci především s ohledem na sou- sední NP Bavorský les.

Koncepce výzkumu

Prioritou výzkumu v území NP Šumava byla stanovena dokumentace dlouhodo- bých změn významných složek přírody, a to jak vývoje jádrových oblastí pone- chaných bez lidské intervence, tak částí NP, v nichž se extenzivně hospodaří. Schvá- lená koncepce výzkumu předpokládá, že Správa NP plní roli koordinátora na úze- mí parku a základní dlouhodobé moni- torování by měli garantovat odborní pracovníci Správy NP a CHKO Šumava. Externí výzkumné týmy se především podílejí na řešení dílčích a časově omezených projek- tů, obvykle limitovaných trváním gran- tů zaměřených na konkrétní otázky a tes- tování různých vědeckých hypotéz. Úzká spolupráce mezi zaměstnanci Správy NP a CHKO Šumava a odborníky z akademických a univerzitních pracovišť je samo- zřejmostí. Koncepce výzkumu předpoklá- dá, že základní sběr dat pro monitorování ekosystémů NP Šumava se bude uskuteč- ňovat v trvalých plochách, bodech a tran-